

[DOI:10.26104/NTIK.2023.85.71.031](https://doi.org/10.26104/NTIK.2023.85.71.031)

Туголбаева Д.М.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭЛ АРАЛЫК РЫНОКТОГУ
ИНВЕСТИЦИЯЛЫК ПОЗИЦИЯСЫ

Туголбаева Д.М.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЗИЦИЯ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
НА МЕЖДУНАРОДНОМ РЫНКЕ

D. Tugolbaeva

INVESTMENT POSITION OF THE KYRGYZ REPUBLIC
IN THE INTERNATIONAL MARKET

УДК: 330.322.012(575.2)

Бул макалада «эл аралык инвестициялык позиция» түшүнүгүнүн маңызы каралат, Кыргыз Республикасында эл аралык инвестициялык позицияны түзүүнүн методологиясы каралат жана Кыргыз Республикасынын чет өлкөлүк активдери менен милдеттенмелеринин өнүгүүсүнө талдоо берилет, ЕАЭБ өлкөлөрүнүн экономикаларындагы кырдаалды талдоо, анын өнүгүү деңгээлинин төмөндүгүнө байланыштуу рыноктук принциптерди пайдалануунун негизинде гана инвестицияларды өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу маселелерин чечүүнү камсыз кылуу мүмкүн эместиги жөнүндө тыянактар. Инвестициялык чөйрөдө мамлекеттин ролун күчөтүү, экономикалык саясатты тууралоо, мамлекеттик жана рыноктук жөнгө салуунун оптималдуу айкалышын издөө. Ошондой эле консолидацияланган бюджетти (региондук бюджетти жана муниципалдык бюджетти), бюджеттен тышкары каражаттарды, ошондой эле ар кандай бюджеттер аралык агымдарды, бийлик же жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан чыгарылган баалуу кагаздарды, менчиктин бардык түрүндөгү ишканалардын жана уюмдардын финансылык мүмкүнчүлүктөрүн; банктарда жана финансы-кредиттик мекемелерде кармалып турган же пайдаланылган, ошондой эле ар кандай баалуу кагаздар түрүндөгү калктын кредиттик-банк системасынын мекемелеринин финансылык ресурстары.

Негизги сөздөр: эл аралык, инвестициялык позиция, активдер, милдеттенмелер, инвестициялардын балансы, тике инвестиция, таза кредитор, таза карызкор, экономикалык саясат, инвестициялык өнүктүрүү.

В данной статье рассматривается сущность понятия «международная инвестиционная позиция», рассмотрена методология формирования международной инвестиционной позиции в Кыргызской Республике, дан анализ развития иностранных активов и обязательств Кыргызской Республики, анализ ситуации, сложившейся в экономике стран ЕАЭС, выводы о невозможности обеспечить решение приоритетных задач инвестиционного развития только на основе использования принципов рынка в силу его низкой степени развития. Усиление роли государства в инвестиционной сфере, корректировка экономической политики, поиск оптимального сочетания государственного и рыночного регулирования. А также рассматриваются консолидированный бюджет (областной бюджет и бюджет муниципальных образований), внебюджетные фонды, а также различные межбюджетные потоки; ценные бумаги, эмитированные органами власти или местного самоуправления; финансовый потенциал предприятий и организаций всех форм собственности; средства населения, находящиеся на руках или в банках и используемых финансовых институтах, а также в виде различных ценных бумаг; финансовые ресурсы

институты кредитно-банковской системы.

Ключевые слова: международный, инвестиционная позиция, активы, обязательства, инвестиционный баланс, прямые инвестиции, чистый кредитор, чистый должник, экономическая политика, инвестиционное развитие.

This article examines the essence of the concept of «international investment position», examines the methodology for forming an international investment position in the Kyrgyz Republic, and provides an analysis of the development of foreign assets and liabilities of the Kyrgyz Republic, analysis of the situation in the economies of the EAEU countries, conclusions about the impossibility of ensuring the solution of priority problems of investment development only on the basis of using market principles due to its low degree of development. Strengthening the role of the state in the investment sphere, adjusting economic policy, searching for the optimal combination of state and market regulation. We also consider the consolidated budget (regional budget and municipal budget), extra-budgetary funds, as well as various inter-budgetary flows; securities issued by authorities or local governments; financial potential of enterprises and organizations of all forms of ownership; funds of the population held or in banks and financial institutions used, as well as in the form of various securities; financial resources of institutions of the credit and banking system.

Key words: international, investment position, assets, liabilities, investment balance, direct investments, net creditor, net debtor, economic policy, investment development.

Дүйнөлүк экономикалык кризистин жана кризистен кийинки өнүгүүнүн шартында бардык мамлекеттер өздөрүнүн тышкы экономикалык ишмердүүлүгүнүн натыйжалары жөнүндө ишенимдүү жана объективдүү маалымат алууга умтулушат. Мындай маалымат финансы, товар, финансы рыноктору, инвестициялык жана баа саясаты чөйрөсүндө мындан аркы аракеттер боюнча чечимдерди кабыл алуу, улуттук экономикалык саясаттын натыйжалуулугун баалоо, ички экономикалык абалды болжолдоо жана өлкөнүн дүйнөлүк экономика системасындагы позициясын изилдөө үчүн зарыл [2, 11-б.].

Улуттук чарбалык субъекттердин тышкы экономикалык иш-аракети чет өлкөлүк финансылык активдердин (дүйнөнүн калган бөлүгүнө болгон талаптарынын), ошондой эле дүйнөнүн калган өлкөлөрүнүн алдындагы финансылык милдеттенмелердин топтолушуна алып келет. Улуттук экономиканын субъекттери (резиденттери) тарабынан белгилүү бир датага

топтолгон тышкы финансылык активдер жана милдеттенмелер өлкөнүн эл аралык инвестициялык позициясын түзөт [3, 31-б.].

Эл аралык инвестициялык позиция – белгилүү бир мезгилде өлкөнүн резиденттеринин резидент эместердин алдындагы тышкы финансылык активдердин жана милдеттенмелеринин топтолгон көлөмүн чагылдырган статистикалык отчет жана өлкөнүн резиденттери менен өлкөнүн резидент эместеринин ортосундагы экономикалык операциялардын натыйжалуулугун баалоого мүмкүндүк берет.

Тышкы активдер менен милдеттенмелердин ортосундагы айырма таза инвестициялык позицияны берет. Таза позициянын оң белгиси өлкөнүн таза кредитор экендигин көрсөтөт, ал эми терс белги өлкөнүн башка өлкөлөргө таза карыз экенин көрсөтөт.

Өлкөнүн эл аралык инвестициялык позициясынын өзгөрүшү төмөнкүлөрдүн натыйжасында болот:

1) резиденттер менен резидент эместердин ортосундагы экономикалык операциялар – товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн тышкы соодасы, мүлктөн жана эмгектен түшкөн кирешелерди төлөө, которуулар;

2) алмашуу курсунун, валюталык баанын жана башкалардын өзгөрүшүнө байланыштуу нарктын өзгөрүшү;

3) башка аракеттер (конфискациялар, милдеттенмелерди аткаруу, башка чыгымдар).

Эл аралык инвестициялардын балансы – өлкөнүн белгилүү бир датага (мисалы, жылдын акырына карата) тышкы активдеринин жана милдеттенмелеринин топтолгон резервдерин, ошондой эле финансы-

лык операциялардын натыйжасында алардын өзгөрүшүн чагылдырган статистикалык отчет, наркты өзгөртүү, кайра баалоо жана башка тууралоо процедуралары [3, 33-б.].

Бухгалтердик балансты түзүү үчүн маалымат булактары болуп Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын, Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин, Мамлекеттик бажы кызматынын, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин, Мамлекеттик мүлктү башкаруу фондунун отчеттору саналат, коммерциялык банктар, эл аралык финансы уюмдары, финансылык эмес уюмдар жана Улуттук банктын өздүк баа берүүлөрү.

«Эл аралык инвестициялардын балансы эки негизги классификациялык топтордон турат: Кыргыз Республикасынын тышкы активдери жана милдеттенмелери. Бул топтордун компоненттери төлөм тендемнин финансылык эсебинин статьяларына туура келет жана тиешелүү функционалдык категорияларды чагылдырат. «Активдер» жана «Милдеттенмелер» бөлүмдөрүндөгү маалыматтар Кыргыз Республикасынын тышкы активдеринин (доолордун) жана милдеттенмелеринин көлөмүн, алардын түзүмүн жана изилденип жаткан мезгилдеги өзгөрүүлөрдүн себептерин мүнөздөйт» [3, 41-б.].

«Өлкөнүн таза эл аралык инвестициялык позициясы анын тышкы активдери менен милдеттенмелеринин ортосундагы айырма», б.а. ал биздин өлкөнүн бүткүл дүйнө менен тышкы экономикалык байланыштарынын абалын жана өнүгүү тенденцияларын аныктоо үчүн колдонулат [1, 10-б.].

Эл аралык инвестициялык позиция таблица түрүндө төмөнкү формада жарыяланат:

Көрсөткүчтөр	Мезгилдин башындагы баланс	Операциялардын натыйжасында өзгөрүүлөр	Баанын өзгөрүшү	Баалардын өзгөрүшү	Башка өзгөрүүлөр	Мезгилдин аягындагы баланс
A	1	2	3	4	5	6
A. Активдер						
B. Милдеттенмелер						
C. Таза эл аралык инвестициялык позиция						

Таблицанын саптарында негизги классификациялык топтор көрсөтүлгөн: Кыргыз Республикасынын тышкы активдери жана милдеттенмелери. Бул топтордун компоненттери төлөм тендемнин финансылык эсебинин статьяларына туура келет жана функционалдык категорияларды чагылдырат.

Активдер тике инвестицияларга, портфельдик инвестицияларга, финансылык туунду каражаттарга, башка инвестицияларга жана резервдик активдерге бөлүнөт; ушундай эле бөлүштүрүү милдеттенмелер үчүн колдонулат (резервдик активдерден тышкары).

Каралып жаткан таблицанын мамычалары отчеттук мезгилде эл аралык инвестициялардын балансы-

нын компоненттеринин өзгөрүшүнө алып келген факторлорду чагылдырат.

1 жана 6-графалар мезгилдин башындагы жана аягындагы Кыргыз Республикасынын тышкы активдеринин жана милдеттенмелеринин абалын чагылдырат.

2-графада эл аралык инвестициялык позициянын финансылык компоненттеринин иш жүзүндөгү операцияларынан келип чыккан өзгөрүүлөр көрсөтүлөт.

3 жана 4-графалар баанын деңгээлинин жана алмашуу курсунун өзгөрүүсүнүн таасири астында тышкы активдерди жана милдеттенмелерди баалоодогу өзгөрүүлөрдү эске алат.

5-графада башка бардык өзгөртүүлөр чагылдырылат, мисалы:

- классификацияны кайра карап чыгуу (мисалы, инвестицияланган объекттин капиталындагы инвестордун үлүшүнүн көбөйүшүнө байланыштуу портфельдик инвестициялардан тике инвестицияларга өтүү);

- кредитор тарабынан карызды бир тараптуу жокко чыгаруу;

- башка өзгөртүүлөр.

Эл аралык инвестициялык позиция боюнча маалыматтар өлкөнүн тышкы экономикалык абалын талдоо үчүн маанилүү, анткени алар Кыргыз Республикасынын тышкы активдеринин (милдеттенмелеринин) өлчөмүн, алардын түзүмүн жана изилденип жаткан мезгилдеги өзгөрүүлөрдүн себептерин мүнөздөйт.

Таза эл аралык инвестициялык позициянын оң же терс белгиси өлкөнүн ресурстары менен анын башка мамлекеттерге болгон карызынын ортосундагы мамилени мүнөздөйт, өлкөнүн «таза кредитор» же «таза карызкор» статусун чагылдырат, ал мамлекеттин экономикалык саясатын иштеп чыгуу (экономиканы трукташтыруу программаларын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, аны каржылоонун зарылдыгын аныктоо).

Таза эл аралык инвестициялык позицияны эсептөө эң маанилүү макроэкономикалык көрсөткүчтү – улуттук байлыкты баалоого мүмкүндүк берет, анын өлчөмү таза эл аралык инвестициялык позициянын маанилерин жана өлкөнүн финансылык эмес активдерин кошуу менен аныкталат.

1-таблица 2017-2022-жж. Кыргыз Республикасынын эл аралык инвестициялык позициясы жана анын өзгөртүүлөрү жөнүндө маалыматтарды берет.

2021-жылдын жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасынын таза эл аралык инвестициялык позициясы (ЭИП) 7 321,9 миллион АКШ доллары деңгээлинде терс болгон, бул өлкөнүн тышкы дүйнө алдындагы милдеттенмелеринин учурдагы чет өлкөлүк активдерден ашып кетишинин кесепети болгон.

2021-жылдын жыйынтыгы боюнча өлкөнүн тышкы активдери 4 919,7 миллион долларды түздү, бул 2018-жылдын ушул эле көрсөткүчүнөн 14,8 пайызга жогору. Бул тенденция негизинен тышкы экономикалык операциялардын натыйжасында келип чыккан өзгөрүүлөр, баанын, алмашуу курсунун өзгөрүшү жана башка себептерден улам өзгөрүшү менен аныкталган.

Таблица 1

Кыргыз Республикасынын тышкы активдеринин жана милдеттенмелеринин динамикасы (млн. АКШ доллары)

	на 31.12.18	на 31.12.19	на 31.12.20	на 31.12.21	на 30.06.22
А. Активдер	4 577,5	4 340,4	4 284,1	4 974,8	5 663,0
Чет өлкөгө түз инвестиция	681,9	690,6	630,3	912,5	1 395,1
Портфельдик инвестиция	160,1	185,0	194,8	170,0	155,1
Капиталды бөлүшүү үчүн	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Карыздык баалуу кагаздар	160,1	185,0	194,8	170,0	155,1
Каржылык туунду каражаттар	20,0	5,6	5,1	9,7	6,9
Башка инвестициялар	1 942,2	1 488,6	1 534,7	1 706,2	1 700,7
Накталай акча жана депозиттер	1 100,1	1 005,5	946,5	983,2	1 051,0
Насыялар	52,1	40,7	39,7	40,9	38,2
ОДКР	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Жалпы мамлекеттик сектор	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Банктар	13,4	3,9	7,4	8,4	6,7
Башка секторлор	38,7	36,8	32,4	32,5	31,5
Соода кредиттери	790,1	442,3	548,4	682,0	611,4
Башка активдер	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Резервдик активдер	1 773,3	1 970,7	1 919,2	2 176,4	2 405,3
Монетардык алтын	170,6	289,6	460,3	701,2	672,9
СПЗ	183,5	168,8	136,5	147,1	134,4
ЭВФтеги резервдик позиция	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Чет элдик валюта	1 419,2	1 512,2	1 322,4	1 328,0	1 598,0
Б. Милдеттенмелер	11 407,4	11 604,9	11 691,5	12 486,4	12 420,8
Кыргыз Республикасына тике инвестициялар	5 245,5	5 221,3	5 299,2	5 912,0	5 417,0
Портфельдик инвестиция	6,8	4,0	4,3	4,4	4,0
Капиталды бөлүшүү үчүн	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Карыздык баалуу кагаздар	4,0	4,0	4,3	4,4	4,0
Каржылык туунду каражаттар	17,3	5,7	5,1	9,7	6,9
Башка инвестициялар	6 137,8	6 373,8	6 383,0	6 560,3	6 992,9
Накталай акча жана депозиттер	111,0	116,7	162,2	194,8	190,4
Насыялар	5 157,3	5 411,5	5 209,1	5 282,2	5 666,6
ОДКР	24,8	13,3	2,3	0,0	0,0
Жалпы мамлекеттик сектор	3 718,0	4 076,5	3 823,4	3 850,7	4 106,7
Банктар	213,3	196,0	211,6	241,1	211,1

Башка секторлор	1 201,3	1 125,6	1 171,8	1 190,4	1 348,9
Соода кредиттери	755,9	725,0	894,2	966,4	1 019,9
Башка милдеттенмелер	113,6	120,6	117,5	116,8	115,9
С. Таза эл аралык инвестициялык позиция (А-В)	-6 829,9	-7 264,5	-7 407,4	-7 511,6	-6 757,8
<i>Булак:</i> автор тарабынан түзүлгөн.					

Активдердин түзүмүндө «тике инвестициялар» статьясы боюнча камдардын 44,4 пайызга же 279,8 млн. АКШ долларына көбөйүүсү байкалган, бул негизинен Кыргыз Республикасынын резиденттерине таандык акцияларга баанын өсүшү менен шартталган. «Башка инвестициялар» боюнча активдер отчеттук мезгилде 7,7 пайызга же 118,8 млн долларга көбөйгөн. Операциялардын эсебинен дебитордук карыз түрүндөгү активдердин 14,7 пайызга же 80,7 млн долларга көбөйүшү өсүштүн негизги фактору болгон. Резиденттердин нак акчалар жана депозиттер түрүндөгү активдери 3,9 пайызга (абсолюттук мааниде 36,9 млн долларга) көбөйгөн. Резиденттердин нак акчалар жана депозиттер түрүндөгү активдери 3,9 пайызга (абсолюттук мааниде 36,9 млн долларга) көбөйгөн. Улуттук банктын камдык активдери 2021-жылы 2020-жылга салыштырмалуу 13,4 пайызга жогору болуп, 2 176,4 млн долларды түздү.

Резиденттердин тышкы милдеттенмелеринин көлөмү 2021-жылдын акырына карата 2020-жылдын ушул көрсөткүчүнө салыштырмалуу 4,7 пайызга көбөйүп, 12 241,6 млн долларды түздү.

Милдеттенмелер түзүмүндө эң чоң өсүш тике жана башка чет өлкөлүк инвестицияларда катталган, бул операциялардын натыйжасында өзгөрүүлөр менен камсыз болгон.

2021-жылы түз инвестициялык милдеттенмелер бүтүмдөрдүн жана башка өзгөрүүлөрдүн натыйжасында 5,5 пайызга көбөйүп, 5 590,4 млн долларды түздү. Бул тенденцияга негизинен тике чет өлкөлүк инвесторлордун реинвестицияланган пайдасынын көлөмүнүн көбөйүшү таасир эткен.

2021-жылдын акырына карата «башка инвестициялар» боюнча резидент эместердин алдындагы милдеттенмелер 6 637,1 млн долларды түздү, бул

2020-жылдын деңгээлинен 4,0 пайызга жогору. «Башка инвестициялардын» түзүмүндө бардык секторлордон алынган кредиттер боюнча өзгөрүүлөр белгиленген. Алсак, мамлекеттик сектордун милдеттенмелери 3 850,7 млн АКШ долларына чейин, ал эми башка секторлордун (банк секторун кошкондо) кредиттик милдеттенмелери 1 502,4 млн АКШ долларына чейин көбөйгөн. Монетардык органдардын ЭВФ кредиттери боюнча 2,3 млн АКШ доллары өлчөмүндөгү милдеттенмелери 2021-жылдын аягына чейин толугу менен төлөндү. Отчеттук жылдын акырына карата соода кредиттеринин көлөмү 972,3 млн АКШ долларына чейин көбөйгөн, бул да операциялардын эсебинен болгон өзгөрүүлөрдүн натыйжасы болгон.

Биздин өлкөдө таза эл аралык инвестициялык позициянын терс белгиси Кыргызстандын «таза карызкор» статусун чагылдырат, бул биз экономикалык саясатты кайра карап чыгуу керек экендигин көрсөтүп турат, башкача айтканда экономиканы стабилдештирүү программаларын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, аны каржылоонун керектөөлөрүн тез арада аныктоо зарыл.

Адабияттар:

1. Гафуров А.А. Россиянын эл аралык инвестициялык абалы // Илим жана бизнес: өнүгүү жолдору, No 3 (81) 2022.
2. Петрикова Е.М. Төлөм теңдем системасындагы эл аралык инвестициялык позициянын ролу жана мааниси// Экономикалык анализ: теория жана практика 20(185), -2010.
3. Эл аралык инвестициялык позиция жана өлкөнүн тышкы карызы/https://studref.com/601065/ekonomika/mezhdunarodnaya_investitsionnaya_pozitsiya_vneshniy_dolg_strany.
4. Эл аралык инвестициялык позицияны түзүү методологиясы <https://www.nbkr.kg/content.jsp?item=138&lang=RUS&material=7468>
5. Кыргыз Республикасынын төлөм теңдеми/ <https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=138&lang=RUS>